

A SZÁZADOK 1970. és 1971. ÉVI FÜZETEIRŐL

Felesleges arról beszélni, hogy a „központi” hazai történelemszlovjetunió politikájában, s jut el a kérdés mai tárgyalásához.

„Lenin és a történettudomány”, ezzel a címmel rendezte az MTA Történettudományi Intézet ünnepi ülését s ezt a címet viselte Jemnitz János sok új kérdésfeltevést tartalmazó vitaindítója is. A hozzászólások és korreferátumok Lenin: Imperializmus c. munkájáról, a nemzeti kérdés, a kultúra kérdései és az agrárkérdés lenini megközelítéséről adnak jelentős mértékben újat az eddigi történeti irodalomhoz képest. A kérdés: lehet-e valamiféle általánosabb módszertani eredményt kiszűrni az ülésszak anyagából a jelentős részeredményeken túlmenően? Talán azt, hogy a történettudományon belül ez volt a marxizmus egyik klasszikus és a történelem, mint szaktudomány kapcsolatát tárgyaló olyan tudományos megmozdulás, amely pontot tett a dogmatizmusra annyira jellemző „idézgetések” végére; bizonyítva, hogy a klasszikusok interpretálása a történetkutató részére igen sok új gondolatot adhat, de csak abban az esetben, ha a mai szaktudós nem a „megfelelő” mondatokért, hanem a tényleges gondolatokért nyúl vissza a több évtizeddel korábbi elemzésekhez.

1. Kezdjük talán néhány átfogó, a folyóirat egészét érintő megjegyzéssel. Első pillanatra is feltűnik, hogy a korábbi évekhez képest megnövekedett számban találunk a folyóirat számai között az egész magyar történettudományt érintő és egy határozott tematikusságot adó törekvést.

Évfordulók, vagy nagyobb tudományos vállalkozások alkalmából rendezett ülésszakok, konferenciák anyagait közli a folyóirat; másutt, a szerkesztőség által a „szerkesztőségi székrenyből” összeállított, egységes tematikájú számokról kell itt említést tennünk. Vessünk ezekre röviden egy pillantást. Ezek jelentősége történetírásunkban, hogy egy-egy kérdéskör hazai kutatásának állásáról jó képet festenek, mintegy jelzik is egy-egy ponton, mit ért el a történeti kutatás és milyen területeken található a legnagyobb hiányosságokat.

A Lenin születésének 100. évfordulójára rendezett akadémiai ülésszak (1970. dec. 16., 17.) és a Történettudományi Intézet által ugyancsak az Akadémian rendezett ünnepi ülés anyagát közli az 1970. 5—6. szám. Nemes Dezső: „A lenini békepolitika” c. előadása a munkásmozgalomban kialakult és a Lenin által többször megfogalmazott, az imperializmus háborús politikája ellen irányuló békepolitika történeti ala-

kulását kíséri nyomon elsősorban a Szovjetunió politikájában, s jut el a kérdés mai tárgyalásához.

A másik emlékszám a *felszabadulásunk 25. évfordulójára* megjelentetett 1970. évi negyedik. A három közölt nagyobb tanulmány jelzi is hozzávetőlegesen, mely területeken ért el történeti kutatásunk az 1945 utáni évek kutatásában kiemelkedőbb eredményeket. Berend T. Iván: A termelőerők fejlődése: növekedés és struktúraváltozás Magyarországon a szocialista átalakulás negyedszázadában, valamint Orbán Sándor: A demokratikus agrárforradalom és a parasztság rétegződésének problémái a felszabadulás után c. tanulmányok a gazdaságtörténeti kutatások elmélyültségéről tanúskodnak. Amíg ezek a tanulmányok inkább elemző jellege annak is tanúja, hogy e területeken a magyar történészek már alapvető részkutatások egész sorát végezték el, addig Balogh Sándor: Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások Magyarországon (II. rész az 5—6. számban) igen alapos, részle-

tekbe bocsátkozó tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy a könyvtárnyi „elméletieskedő” irodalom után elérkezett most már az idő a felszabadulás utáni politikátörténetünk tényszerű, és ezáltal a további kutatásoknak tényleges támpontokat adó feltárására. — Az utóbbi huszonöt év történetéhez kapcsolódó kisebb közlemények (Horthy Sztálinhoz írott levelének publikálása, a felszabadulási tudományos ülésszak kivonatos ismertetése, e témák keretében mozgó könyv- és diszsertáció-ismertetések) egészítik ki a felszabadulási tematikát.

Az utóbbi évek magyar történetírására általában jellemző a módszertani kérdésfeltevések szegényessége. Már csak ezért is ki kell emelnünk azt a vitát, amely a Történelmi Társulat rendezésében 1969-ben Budapesten lezajlott, s amely a *kortörténet* elvi-módszertani kérdéseivel foglalkozott. Az 1970. 3. szám közli a vita teljes anyagát. Az *Incze Miklós* által tartott bevezető előadás, valamint a nagyszámú korreferátum és hozzászólás lényegében három pont köré csoportosítható. Az egyik: mely időponttól számítva beszélhetünk kortörténetírásról? Mint ismeretes, a nyugati országokban a kortörténetben lényegében azt az időszakot értik, amelyet a szocialista országok történetírásában a legújabbkorral szokás jelölni. A referátum és egyes hozzászólók 1945-öt, a második világháború befejezését, míg *Simon Péter* a szocialista világrendszer kiépülésének évét, 1948-at javasolta korszakhatárnak. — Többen foglalkoztak a kortörténetírás művelésének nehézségeivel. Egyesek a jelenkor-kutatás és a napi politika összefüggéseiből származó elvi problémákat elemezték. *Vass Henrik* utalt arra, hogy a kommunista mozgalom politikáját tudományosan alapon kell folytatni, s noha ezen alapvető a gyakorlatban alkalmanként megsértették, a párt mai politikájának alakításában a napi kérdésekkel közvetlen összefüggésben álló „kortörténet” kutatási eredményeire támaszkodik. E témakör másik hozzászólója arra hívta fel a figyelmet, hogy a történetírás történetének tanulsága szerint a társadalomban uralkodó légkörnek kell ösztönöznie a történetíró: ne historizáló párhuzamokba bújta a mátt közvetlen megelőző időszakból leszűrt tapasztalatait, hanem bátran

mondja el a jelentéssel érintő „körtörténeti” eredményeit, legyenek azok akár csak hipotézisek. — Mások a forrásadottságokról (kortörténetírás levéltári, könyvtári, párttörténeti és helytörténeti forrásai) szóltak. Különösen említésre érdemesek mind a bevezető előadásnak, mind pedig a korreferátumoknak a levéltári, illetve sajtóanyag felhasználásának módszertani oldalait érintő fejtegetései. — Harmadikként említhetjük azokat a hozzászólókat, akik a történetírás egyes területein igyekeztek a jelenkor-kutatás lehetőségeit vázolni. Kortörténet és szociológia, kortörténet és művelődéstörténet, illetve üzemtörténetírás, hadtörténetírás címmel. Ez utóbbiban *Borus József* arra hívta fel a figyelmet, mennyire különböző forrásértékekkel rendelkeznek a hadi eseményekről közvetlenül a történés után közzétett sajtóközlemények, majd a hadtörténeti emlékirat-irodalom többször egyoldalú fejtegetéseire, beállítottságára hívta fel a figyelmet.

Néhány évvel ezelőtt újból és újból elhangzó kifogás volt a magyar történetírással szemben, hogy a *művelődéstörténeti* témák kutatását elhanyagolja. Ha történeti vagy társadalomtudományi jellegű folyóirataink utóbbi évfolyamait átlapozzuk, akkor láthatjuk, hogy a *Századok* mindig igyekezett az ilyen irányú kutatások eredményeit közzétenni, ilyen témájú ülésszakokról beszámolókat közölni, ezzel is serkentve a kulturális jelenségek kutatását. S abban, hogy az utóbbi 4—5 évben mind több tágabb értelemben felfogott kultúrtörténeti munka lát napvilágot — különösen a fiatalabb történészek érdeklődése irányul ilyen témákra — kétségtelenül belejátszik az is, hogy a „központi” történész folyóirat előszeretettel adott mindig helyet e közleményeknek. Az általunk ismertett füzetek közül kettő is lényegében a kultúrtörténet kérdéseivel foglalkozik: az 1970. 1. szám közli a művelődéstörténet elvi kérdéseiről tartott vitán elhangzott előadások és hozzászólások szövegét, az 1969. 5—6. szám pedig a polgári történetírási irányzatok története köréből nyújt válogatást. — Ez utóbbiban az első helyen *R. Várkonyi Ágnes* a XIX. századi historiográfiai törekvésekről nyújt áttekintést, a korszak történetíró irányzatait a „nagy” kérdések köré cso-

portositva: vajon igaz-e, hogy Magyarországra a nagy szellemi áramlatok mindig késve jutottak el, s vajon milyen torzulások következtek be a magyar történetírás fejlődésének megítélésében a századfordulóra kialakuló halmis kérdésfeltevések következtében. — *Elekes Lajos* az amerikai analitikus történetírói irányzatot vizsgálva igen lényeges, a marxista történettudomány-nak a polgári irányzatokhoz való viszonyát egészében érintő következtetésre jut: minél differenciáltabban mutatja be az emberiség fejlődésének törvényszerűségeit kutató marxista tudományosság e törvények tendencia jellegét, érvényesülésének bonyolultságát a társadalmi valóságban, annál kevesebb talaj marad a polgári tudósok — így pl. az analitikusok — „ál-problémái” számára. *Tokody Gyula* azt az összefüggést mutatja ki tanulmányában, amely a német történetírásban az 1918—19-es forradalmak hatására — és tegyük hozzá: Németország első világháborús vereségére reagálásként — a német történetírásban a történetírás politikai beállítottsága és ismeretelméleti válsága között bekövetkezik. A szám egyéb közleményei vagy a magyar történeti gondolkodás történetének egy-egy kisebb területét világítják meg újabb források és tények bevonásával, vagy a magyarországi eszmetörténet fontosabb kérdésfeltevéseit elemzik. Az előbbieket köze kell sorolnunk pl. *Rottler Ferenc* igen gazdag forrásanyagra támaszkodó tanulmányát Fraknoi Vilmosnak, a XIX. század második felének jelentős katolikus történetírója pályakezdéséről, *Izsépy Edit-nek* a magyarországi társadalom- és gazdaságtörténeti kutatások megindításában oroszlan szereppel bíró „Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle” történetéről, *Sey Istvánnak* a Habsburg birodalom XVIII. századának történetét nagy szakértelemmel kutató P. P. Mitrofanovról, vagy *Szebenyi Péternek* Márki Sándor középiskolai tanári tevékenységéről közreadott írását. — A Horthy-korszak történeti gondolkodásának egy-egy fontosabb kérdéskörét ragadják ki a többi tanulmányok. *Belér Béla* a Tanácsköztársaság történet-szemléletéről írva megállapítja, hogy a korábbi marxista törekvések, ha nem is maradéktalanul, de beérték a proletárdiktatúra néhány hónapja alatt,

s a fennmaradt oktatási és tudomány-politikai irányelvek lényegében egy marxista történet-szemlélet kialakulásáról tanúskodnak. *Kardos József* a két világháború közötti politikai életet talán legérzékenyebben érintő történet-sz-vitát, az Eckhardt Ferenc köznevelési felfogása ellen síkra szálló cikke következtében bekövetkező parlamenti és „közéleti viharokat mutatja be, utalva a vita politikai, általános társadalom-felfogásbeli gyökereire. *Glatz Ferenc* azt vázolja, miként hatott „serkentőleg” az ellenforradalmi korszak első éveiben a Klebelsberg által meghirdetett és részben megvalósított tudománypolitikai program a magyar történetírásra, s milyen jellegű következtetésekhez vezethet az a történetírás és politika általános kapcsolatra vonatkozóan. — Külön kell megemlíteni, hogy a szám közli a Történettudományi Intézetben lezajlott vita anyagát az európai történetírásra nagy hatást gyakorló — és a hatását a hazai társadalomtörténeti kutatásokban is éreztető — francia Annales-kör történetfelfogásáról.

Az említett művelődéstörténeti konferencia előadásai hozzászólásainak kivonatos ismertetését az 1970. 1. sz. adja közre. A cél a 10 kötetes készülő Magyarország története kultúrtörténeti fejezeteinek koncepcionális segítése volt. Két kérdésben hozott — megítélésünk szerint — ezen eszmecsere előrelépést az eddigi irodalomhoz képest. Felhívta a figyelmet a művelődéstörténet elvi kérdéseinek megoldatlanságára, néhány szerző igyekezett a „művelődéstörténet” fogalmát körvonalazni (*Elekes Lajos, Pamlényi Ervin*), s közben — először a hazai történeti irodalomban — igyekeztek tisztázni, miként viszonyultak és viszonyulnak a különböző történetfelfogások a „művelődéstörténet” kutatásához, milyen álláspontra kell helyezkednie ezzel kapcsolatban a marxista történésznek a marxista történetfilozófia általános kérdésfeltevéseit és válaszait szem előtt tartva. Emellett *Székely György, Sinkovics István* és *Balogh Sándor* a magyar történelem egy-egy kisebb periódusán próbálta vázlatzerűen bemutatni, miként lehet az általánosan kifejtett elveket a marxista szintézisben hasznosítani s a kulturális fejlődés menetét megrajzolni. Igen sok ötletet vonultattak fel a kisebb terje-

delmű, és itt kivonatossan közölt, a társadalomtudományok (munkásmozgalm-történet, művészettörténet, pedagógiatörténet, sajtótörténet, ideológia-történet) és a művelődéstörténet viszonyát boncolgató hozzászólások. — Itt kell említeni, hogy ugyanebben a füzetben jelent meg a neves francia történész, *Robert Mandrou*: Magas kultúra és népi műveltség a XVII—XVIII. századi Franciaországban. A ponyvairodalom c. írása, kiegészítve annak az eszmecsereinek kivonatával, melyet előadásáról és művelődéstörténeti felfogásáról a magyar történészekkel folytatott.

A *Századok* itt ismertető két évfolyamának talán legérdekesebb színfoltját a moszkvai, XIII. *Nemzetközi Történész kongresszus* magyar hozzászólásainak, valamint az egész kongresszusról egy rövid összefoglaló közlése képezi. Itt most — részben a résztvevő szemével is — csak néhány kérdéskört emelnék ki.

Mire hívta fel figyelmünket elsősorban a világgongresszus? Mivel a marxista történefffogás minden eddigienél erősebben volt képviselve, mindenek előtt a marxista és polgári történeti koncepciók ütközése tűnt a résztvevők és a konferenciák vitáit ma ismét átolvasó szemébe. Ugyanakkor az is világosan kiderült, hogy a polgári történetírók között is — s itt még a legalapvetőbb módszertani kérdések sem képeznek kivételt — jelentős felfogásbeli nézetkülönbségek vannak, ahogy a marxisták táborán belül is nem egy élesebb vitára került sor.

A módszertani szekció ülésén, ahol mindenki a marxista és a polgári felfogások legélesebb összeütközését várta, sokkal nagyobb volt a résztvevők nézetbeli közelsége, mint az egyes konkrét kérdéseket napirendre tűző kisebb tematikájú ülések. Annál is inkább megjegyzésre méltó ez, mivel a témakör — a történelemtudomány és a többi társadalomtudományok módszere — egy sor módszertani rész-kérdés vitatását is lehetővé tette. A magyar részről referátumot készítő *Ellekes Lajos* a történelem és a társadalmi tudat összefüggéseit vizsgálva a történelmi ismeretek fontosságát hangsúlyozta a modern társadalomban. Nézete szerint a valóság igazolja azt a hipotézist, hogy a forradalmi

periódusok, a széles tömegek aktivitása megnöveli a történelmi ismeretek iránti igényt. Ő tehát a korunkban az érdeklődés előterébe kerülő technikai ismeretek ellenére sem ért egyet a történelmi ismeretek fontosságát peszsimistán megítélőkkel. A referátumok mindezt megtoldották azzal, hogy a szociológia iránti általános érdeklődés mellett is megmarad a történelem kulcshelyzete a társadalomtudományokon belül. A történettudománynak át kell vennie sok mindent a többi társadalomtudomány eszköztárából, de mint önálló tudomány mindig a nélkülözhetetlen történelmi látásmódot fogja biztosítani a többi tudomány részére. Erős bírálat érte azt a neopozitivistá felfogást, mely szerint a történelemből nem lehet a jelenre következtetést levonni. Egyes hozzászólók vitakoztak azokkal, akik a történetírás feladatát csupán a leírásban látják. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a helyes álláspont kialakítása közben néhányan egyes történetírói irányzatokat olyan nézetekkel ruháztak fel, amelyeket azok soha nem is képviseltek. Megfigyelhető volt a XIX. század német történetírásának ilyen értelmű vulgáris kritikája egyes nyugati hozzászólóknál.) A hozzászólók közül többen érintették a kvantitatív módszerek használatának kérdését. A magyar hozzászólók közül *Hanák Péter* kritizálta a konferencia kérdésmegközelítését, mivel szerinte az előadások még túlságosan a régi, hagyományos német *Geschichtsphilosophie* alapján „több aggodalommal, mint alkalmazási készséggel” tekintenek a kvantitatív módszerekre. Ugyanakkor azt is hozzá kell tennünk — ahogy erre *Hanák Péter* utalt is —, hogy azok a hozzászólók, akik a kvantitatív módszerek alkalmazásának lehetőségéről és jelentőségéről szóltak, túlságosan empirikusak voltak, módszertani általánosításokig nem jutottak el. A módszertani szekció egyik kiegészítő ülésének témája egyébként éppen a „kvantifikációs kutatás” volt. Mind szocialista, mind kapitalista államok történeisének megállapítása szerint a matematikai eljárások alkalmazásának óriási szerepe lehet a valóság helyesebb és jobb megközelítésében, de természetesen ügyelni kell azokra a buktatókra, amelyek a történettudomány „gépesítésé-

vel" együtt járhatnak, s mint az egyik szovjet kutató hangsúlyozta: tisztában kell azzal lennünk: mire, a történet-kutatás mely területein, mely fázisai-ban lehet a gépeket eredményesen használni. A hozzászólásokból kiderült, hogy ezek a területek a történeti kutatás mai szintjén még elsősorban a bibliográfiai, dokumentációs munkára, bizonyos fokig a történeti szövegek kritikai kiadására, elemzésére korlátozódnak. Jól hasznosíthatóak — immár hagyományosan — a matematikai módszerek (és a gépi számítások természetesen) a francia történetírásban uralkodó társadalomtörténeti, szociális strukturakutatásban. (Ide kívánczok annak említése, hogy a magyar részről felszólaló Zimányi Vera vitakozott Sestan olasz professzorral, aki szerint a „strukturák" csupán a történetész agyának konstrukciói, s a valóságban nem léteznek.)

Elméleti szempontból is tanulságosak voltak a kongresszus legújabbkori vitái. Itt nincs helyünk kitérni a polgári és a marxista nézetösszeütközések legfontosabb pontjaira (a „termelési mód" fogalmának vitája, a szellemi jelenségek szerepe a történeti folyamatban vagy a rendkívül éles összeütközéshez vezető fasizmusnak, mint a XX. század valamiféle „forradalmiságának" megítélése stb.) Csak arra a ránk, marxista történészekre nem éppen hízelgő tényre szeretnénk a figyelmet irányítani, hogy a szocialista országok között egyes történeti kérdésekben mutatkozó nacionalista elfogultság egészében — és bármely oldalról — mennyire veszélyes lehet a marxista társadalomfelfogásra. „A világ két háború között" című szekció ülésén két ismert román kolléga a kollektív biztonosság politikáját azonosítva a versaillesi békerendszerrel, s a kisantant szerepének idealizálásával teljesen figyelmen kívül hagyta mind a békekötés imperialista jellegét, mind pedig a burzsoá államok (köztük saját országuk burzsoáziájának) szovjetellenes törekvéseit. Konceptiójukat mind a nyugati, mind a szocialista (szovjetunióbeli és magyarországi) országokbeli történészek erősen vitatták, rámutatván a referátum hibás koncepciója és igen sok hiányosságot mutató módszere közötti összefüggésekre. Ugyanezt éreztettük „A világ mérlege 1971"-ben ci-

mű téma vitatása közben, ahol a román és jugoszláv felszólalók közül többen a nemzeti felszabadulást és az osztályharcot egységes, ellentmondások nélküli folyamatnak fogják fel. Ezzel párhuzamosan erősen hangsúlyozták a nemzeti mozgalmakban a néptömegek szerepét, míg a burzsoáziát csökkentették. Sőt egyik jugoszláv kolléga egyenesen kétségbe vonta, hogy a nemzeti államok keletkezésében a burzsoázia vezető szerepet játszott volna...

Anélkül, hogy a kongresszus más, ugyancsak izgalmas kérdéseiről szólnánk, röviden idézni akarjuk a magyar delegáció tagjainak azon konklúzióját a hazai történészek számára, melyet összefoglaló jelentésük végén megfogalmaztak: a referátumokban érintett magyar történeti kérdések tárgyalása, az, hogy külföldi kollégák a hazai kutatások legalapvetőbb eredményeit sem ismerik, a magyarországi társadalmi fejlődés rég tisztázott kérdéseiről szinte semmi ismerettel nem rendelkeznek, arra hívja fel a figyelmet, hogy mind több és több munkát kell idegen nyelven megjelentetni.

2. Folytathatjuk természetesen könyvnyúszerral azon tanulmányok, kisebb cikkek kiemelését, amelyek még a 2 évfolyam 10 füzetéből említést érdemelnek. Az egyenkénti felsorolás helyett ajánlatosabb talán a témakörök szerinti rövid áttekintés, hiszen ilyen terjedelemben ismertetés úgyis csak a figyelemfelhívás, mintsem a bővebb információadás feladatát vállalhatja magára.

A magyar történetíráshoz hagyományosan jellemző *politikátörténet* köréből mindenképp előttünk *Hanák Péter*: Magyarország az Osztrák—Magyar Monarchiában. Túlsúly vagy függőség? című írását kell kiemelnünk. A dualista korszak nemzetközileg elismert szakértőjének írása lényegében magában foglalja mindazokat az eredményeket, amelyeket az utóbbi években hazai történetírásunk s mindenképp előttünk saját kutatásai eredményeztek. Szándékát talán a tanulmány végén szellemesen kifejtett kérdésfeltevéssel tudnánk a legjobban jellemezni. Az osztrák politikai életben konzervatívok és liberálisok meg voltak győződve, hogy a Monarchián belül egy magyar túlsúly érvényesül — írja —, mert a

mind inkább hanyatló Ausztria ural-
kodó osztályainak szemében a gazda-
ságilag mind inkább erősödő Magyar-
ország képezte a számukra ismét
emelkedést hozható birodalmi integ-
rációnak akadályát. A magyar politikai
közvélemény viszont arról volt meg-
győződve, hogy a számára ideálként
elképzelte önálló nemzeti Magyarország
megteremtésének útjában egyedül
Ausztria áll. Ugyanakkor az elnyomott
nemzetiségek szemében Magyarország
erősödése a magyar expanzió erősödé-
sét jelentette. „Ez az objektív valósá-
gtól mindkét irányban divergáló
meggyőződés az egykori Monarchiában
— és az utókorban is — hagyományá-
vá, mondhatnánk: pszichózissá vált.” A
sok új szempont mellett ez a szerző
igazán nagy érdeme: hozzásegíti az ol-
vasót annak a pszichózisnak levetkőz-
tetéséhez, amely a kérdésben már
annyi elmérgesedett, gyakran teljesen
irracionális vitát, ellentétet termelt ki
tudósok, politikusok, de az értelmiség
szélesebb köreiben is. — Még három
másik, kisebb kérdést megfogó cikket
szeretnénk itt említeni: a reformkor
hajnalának köznemesei nacionalizmusát
igen finoman elemző és a vitakérdése-
ket egy esemény, a napóleoni háborúk
magyarországi megítélése köré cso-
portosító bravúros elemzést adó *Kosú-
ry Domokos: Napoleon és Magyaror-
szág* című írását, a *Pölöskei Ferenc*
tollából származó, az annyit vitatott
kérdéshez: *Tisza nemzetiségi politiká-
jához* című igen gazdag forrásanyagot
feldolgozó tanulmányt (1970. 1. sz.),
valamint egy másik „rég” vitakérdés-
hez, a centralisták és Kossuth viszonyá-
hoz érdekes adatokat szolgáltatató
Eötvös József a politika útjain című
közleményt *Szabad Györgytől* (1971.
3—4. sz.)

A gazdaságtörténeti írások közül
Berend T. Iván és *Ránki György* kö-
zös írásairól kell említést tenni. A Be-
rend tollából származó összefoglalás
az V. Nemzetközi Gazdaságtörténeti
Kongresszus (Leningrád, 1970.) tanul-
ságairól megerősíti azt az utóbbi évek
gazdaságtörténet-írásban mind világos-
sabbá váló tendenciát, hogy a gazdaság-
történet talán a legjobb „terep” a tör-
ténétírás ágai közül, amelyen a mar-
xista felfogás valóban feltartóztatha-
tatlannul nyomul előre és lépést tud tar-
tani mind anyaggazdagságban, mind

pedig a gazdaságtörténet-írás fej-
lődésének dinamizmusát jellemző
ötletességben, új kutatási eljárá-
sokban a nemzetközi irodalommal
(1972. 2. sz.). — Alapvető nemcsak a
hazai, hanem a nemzetközi gazdaság-
történeti irodalomban is az említett
szerzői kettősnek épp a kongresszusra
készített referátuma: Az egyetemes
gazdaságtörténet módszeréhez és fel-
fogásához (1971. 1. sz.), amely histo-
riográfiai kérdésfeltevése után arra
próbál feleletet adni: vajon lehetsé-
ges-e és mennyiben a modern gondol-
kodás kitértét egyetemesség fogalma
szerint a föld országainak és népeinek
összességére kiterjedő egyetemes gaz-
daságtörténetet írni? Az utóbbi évti-
zedekben visszaesett pénztörténeti iro-
dalom egyik, az általános gazdaság-
történethez is sok adatot szolgáltatató
szép elemzés *Huszár Lajos: Pénzfor-
galom és pénztértékviszonyok Sopron-
ban* című írása. A szerény című tanul-
mány a XIII. századtól a XVIII. szá-
zad közepéig gazdag fennmaradt írás-
sok forrásanyagára támaszkodva olyan
áttekintést ad, mely alapján a pénzfor-
galomra, pénzverésre, súlyra, középkori
pénzlábra vonatkozó eddigi hazai és
nemzetközi irodalom vitás kérdései is
(gondolunk itt a maguk korában út-
törőnek számító Hóman-féle pénztör-
ténetre, Pribram eredményeire) bizto-
sabbban kezelhetők.

De folytathatnánk a sort. Hiszen
minden történelem iránt érdeklődő
számára remek olvasmány *Zsigmond
Lászlónak* az ELTE Bölcsészettudo-
mányi Karán elhangzott előadása: A
párizsi kommun helye a francia bel-
politikai gondolkodás történetében,
melyben felvonulnak a francia iroda-
lom századvégi legkiemelkedőbb alak-
jai, Hugótól France-ig (ennek fejlődé-
sére tett megjegyzések különösen gon-
dolatébresztőek), s láthatjuk, milyen
irányba sodorta vagy befolyásolta őket
a nagy forradalom nem kevés ellent-
mondást magában hordozó története.
(1971. 6. sz.) Vagy említhetnénk azokat
az új tanulmányokat, amelyek a sok
„elvi” átértékelés után új szempontok-
kal és adatokkal — és tegyük hozzá
szép hipotézisekkel — gazdagítják a
honfoglalás könyvtárnyi történeti iro-
dalmát (*Moór Elemér*, illetve *Herényi
István* cikke — 1971. 2. sz., 5. sz.). És

végeredményben arra is fel kellene hívni a figyelmet, hogy a szerkesztőség ezen két évfolyamban több forrásközleménynek (különösen az újkori magyar történelem köréből) adott helyet, s hogy a helytörténet — néhány érdekes politikatörténeti és módszer-

tani cikkel, valamint a rendszeres ismertetésekkel — továbbra is nagyobb helyet kap talán a folyóirat hasábjain, mint az e szempontból nem mindig maradéktalanul dicsérhető vidéki folyóirataink.

Glatz Ferenc

KÜLFÖLDI HADTÖRTÉNELMI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE

VOENNO-ISZTORICESZKIJ ZSURNAL (Szovjetunió), 1972. 10—12. sz. — A 10. számból első helyen említjük meg A. ORLOV: „Az SZKP XXIV. kongresszusa és a burzsoá történelemhamisítók leleplezése” (3—11. o.) című tanulmányát. Mint a kongresszus dokumentumai rámutatnak: korunk egyik legjellemzőbb vonása az imperializmus és a szocializmus között folyó ideológiai harc kiéleződése. Ennek a harcnak fontos területe a hadtörténet és ezen belül különösen a második világháború története. A történelemhamisítók egyik célja az, hogy csökkentsék a Szovjetunió szerepét a német és a japán fasizmus szétzúzásában és bebizonyítsák, hogy a győzelem nem törvénytörés, hanem véletlen volt, a másik cél pedig annak sugalmazása, hogy a jelenlegi körülmények között lehetséges sikeres háborút folytatni a szocializmus ellen.

Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején megjelent ilyen irányzatú művekre az a jellemző, hogy mondanivalójukat bizonyos objektív beállítással próbálják hihetőbbé tenni. A szerző példaként két művet említ: Az egyik LIDDELL HART ismert angol történész: A második világháború története (*History of the Second World War. New York, 1971.*) című műve. Liddell Hart elismeri, attól a pillanattól kezdve, hogy Németország a Szovjetuniót megtámadta, a háború egész arculata megváltozott, de azt elhallgatja, hogy ezzel befejeződött az imperialista jellegű háború igazságos háborúvá való átalakulásának bizonyult folyamata. 1941-et értékelve szerinte a Moszkva elleni hadjáratok kudarcában a fő tényező az volt, hogy a németek rosszul számították ki azokat a tartalékokat, amelyeket Sztálin

ide tudott irányítani. Miközben átveszi a hitlerista tábornokok elhasznált érveit az orosz hidegről, a sárról, a rossz utakról, a nagy távolságokról, az orosz katona igénytelenségéről, egyenest arra a rágalmazó megállapításra jut, hogy „Oroszország a megmeneküléséért inkább lehet hálás a saját elmaradottságának, mint a szovjet forradalom után elért összes technikai eredményének”. A másik példa E. ZIEMKE amerikai történész Sztálin-grádtól Berlinig (*Stalingrad to Berlin: the German Defeat in the East. Washington, 1968.*) című műve, mely úgy értékeli a sztálingrádi csatát, mint a második világháború egyik legjelentősebb hadműveletét, de igyekszik meggyőzni olvasóit, hogy ez „inkább Hitler hibájának a következménye volt, mint a szovjet hadművészet eredménye”, és „a szovjet csapatok inkább a tömegükkel győztek, mint mesteri csapással”.

A polgári történetírás elemzése azt mutatja, hogy a következő főbb területeken igyekeznek hamisítani: eltorzítva mutatják be a háború okait, rehabilitálni próbálják az imperializmust, mint a háború eredőjét és rágalmazzák a Szovjetuniót. Tagadják a Szovjetunió döntő szerepét és felszabadító küldetését. Elhallgatják a szocialista társadalmi rendszer felsőbbrendűségét és a kommunista párt szerepét a győzelemben. Elhallgatják a nyugati monopolkapitalizmus szerepét a német militarizmus újjáélesztésében. A szerző különösen az utóbbi években megjelent szovjet művek adataira támaszkodva cáfolja e nézeteket. Olyan tényeket ismertet, hogy 1944-ig a szovjet arcvonalon harcolt az összes német hadosztályok 63,2—76,5%-a, itt volt a repülőinek 60%-a,